

Hiroya Yamaguchi, Rahul Shrivastav, Moya L. Andrews, Seiji Niimi, 2003., Comparison of Voice Quality Ratings Made by Japanese and American Listeners Using the GRBAS Scale, *Folia Phoniatria Logopedia*, god. 55., str. 147. – 157.

Sažetak

Đurđa Škavić, sveučilišna profesorica u miru, Akademija dramskih umjetnosti
Ines Carović, Odsjek za fonetiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu,
icarovic@ffzg.hr

UDK 81'342, izvorni znanstveni rad

DOI <https://doi.org/10.22210/jezik.2024.71.09>

primljen 1. ožujka 2024., prihvaćen za tisak 2. travnja 2024.

Language and Speech Multicode in Scene Expression – *Scenolect*

The paper is presenting the term *scenolect* – speech prepared for any kind of scenes (artistic speech in theater, performing arts, movies and audiovisual media arts) and its multi-layered characteristics. Continuous work on stage speech brings every day challenges for actors, speech coaches and directors. This includes the responsibility to assume the pedagogical (learning by example) and artistic role of the audience. The surest way to ensure such quality is cooperation with language experts (language instructors) and speech coach experts (phoneticians) or some combination of these two professions. In a very broad understanding of the work of a language expert during the rehearsals of a play, it is mostly about accents, shaping the spoken message from scripted sentences, advice and recommendations about correct language forms, syntax and word choices. It is discussed about multi-codes and different layers of interweaving in the *scenolect* – the text layer and the voice layer: linguistic accuracy, prosody accuracy (accents, length and intonation), but also about choosing the voice timbre for a certain role, about voice care and exercises for voice and pronunciation.

Keywords: *scenolect*, language expert, speech coach – phonetician

UZ DANE HRVATSKOGA JEZIKA – NOVE HRVATSKE RIJEČI U 2023.

Sanda Ham

Dani hrvatskoga jezika

odine 1997., na 30. obljetnicu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, donesena je saborska odluka o proglašenju Spomen-tjedna Dani hrvatskoga jezika koji se obilježava svake godine od 11. do 17. ožujka, u tjednu kada se sastavljala i potpisivala Deklaracija.

Dakle, riječ je o državnoj odluci koja glasi ovako:

„Dani od 11. do 17. ožujka, svake godine, proglašavaju se *Danima hrvatskoga jezika*, a u povodu obljetnice Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika (iz 1967. godine).

Dani hrvatskoga jezika obilježavat će se prigodnim priredbama, predavanjima i natjecanjima u javnom i kulturnom životu Republike Hrvatske, u spomen Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika, a u svrhu promicanja čistoće hrvatskoga jezika u javnoj uporabi.

Vlada Republike Hrvatske posebnom će odlukom utvrditi koje će se priredbe, predavanja i natjecanja financirati iz državnoga proračuna.“¹

Obilježavajući te znamenite dane, časopis *Jezik* već 19 godina priopćava javnosti rezultate Natječaja za najbolju novu hrvatsku riječ.²

Iako se od nedavno u javnosti udomaćio i Mjesec hrvatskoga jezika,³ valja napomenuti da je to program Instituta za hrvatski jezik (u vrijeme predlaganja programa još s nazivom *i jezikoslovlje*) i da nije riječ o državnoj odluci koja bi imala obvezujuću snagu. Spomen-tjedan Dana hrvatskoga jezika trebalo bi obilježavati samostalno, a ne kao treći i završni dio Mjeseca hrvatskoga jezika, poslije Međunarodnoga dana materinskoga jezika (21. veljače) i Dana hrvatske glagoljice i glagoljštva (22. veljače) koje je Institut uvrstio u svoj program obilježavanja Mjeseca hrvatskoga jezika.

Naravno, svako posvećivanje hrvatskomu jeziku važno je, korisno i dobro nam došlo, ali Dani hrvatskoga jezika ne idu u isti red s Međunarodnim danom materinskoga jezika i Danom hrvatske glagoljice i glagoljštva, s dvama programima koje obuhvaća Mjesec hrvatskoga jezika. Međunarodni dan materinskoga jezika, kako i sam naziv kaže – međunarodni je, a glagoljica i glagoljštvo dijelom su naše slavne kulturne starine. Dani hrvatskoga jezika izrazito su nacionalno nabijeni jer se Deklaraciji ne može osporiti presudnost u pobjedonosnoj bitci za hrvatski jezik. Taj naboj nema Međunarodni dan materinskoga jezika (proglašen Unescovom odlu-

¹ https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1997_03_27_338.html

² Naš Natječaj izaziva zanimanje javnosti, pretežito odobravajuće. Najbolji pokazatelj jest da smo 10. ožujka objavili priopćenje o rezultatima natječaja i isti nam se dan prijavilo 19 predlagatelja, poslavši nam četrdesetak novih riječi. Evo nekoliko poveznica na priopćenje:

<https://www.hrvatski-fokus.hr/2024/03/56706/>

<https://www.hkv.hr/vijesti/hrvatska/43317-nema-nagradenih-za-nove-hrvatske-rijeci-u-2023.html>

https://magazin.hrt.hr/kultura/vodomet-ubrusnik-trogodak-objavljene-nove-hrvatske-rijeci-11405926?fbclid=IwAR39D_zHYAWFVWP2yGltNE6JsAf63sBHysXGPsMRxk8_BR0whNz2ZCUPNuo

<https://www.vecernji.hr/kultura/ovo-su-najbolje-nove-hrvatske-rijeci-hocete-li-ih-upotrebljavati-1752722>

https://dalmatinskiportal.hr/hrvatska/nove-hrvatske-rijeci-vodomet--ubrusnik--trogodak--rabljaonica--promopisac-197393?fbclid=IwAR0YX_sXXBllsGlv1AwHAXK5vIG-DaHQlvwmNlrhTqPi59aV8lhJY2AN4qMA

³ <http://ihjj.hr/clanak/mjesec-hrvatskoga-jezika/87/> pristupljeno 9. ožujka 2024. u 23,55 sati

kom), pa ni Dani hrvatske glagoljice i glagoljaštva (proglašeni saborskom odlukom).⁴ Uz to, sudionici deklaracijskih dana među nama su, riječ je o novijoj nacionalnoj povijesti koju ne treba upletati s *međunarodnom* ili *starinom*. Previše je stradanja i bolnih uspomena uz Deklaraciju, previše sudbonosnoga i ponosnoga da bismo njezime završavali koje druge priredbe i programe. Deklaracija je prekretnica, ne samo kulturna i nacionalna, nego i u jezikoslovnoj misli u nas – hrvatski su jezikoslovci, književnici i hrvatske kulturne i znanstvene institucije odbili surađivati u izgradnji umjetnoga i politički nametnutoga hrvatskosrpskoga jezika. Deklaracija je, kako kaže Stjepan Babić, međaš između dvaju razdoblja – poslije Deklaracije Hrvati više ne sudjeluju u gradbi *zajedničkoga* jezika. Usuprot. (Babić, 1997., Bašić, 2021.).

Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika

Poznato je da je Deklaracija bila hrvatski odgovor na unitaristički velikosrpski Novosadski dogovor iz 1954. Iz toga je dogovora izrastao Novosadski pravopis 1960. kojim se pokušalo u bitnome mijenjati hrvatsku pravopisnu normu, a taj je unitaristički dogovor poslužio za nametanje i širenje srpskoga jezika u javnom hrvatskom životu, ali i „saveznoga“ jezika – srpski je postao jezik diplomacije i vojske. Hrvatski su jezikoslovci potpisnici Dogovora jasno rekli da Dogovor potpisuju uz uvjet da se Dogovorom ne omogući širenje srpskoga jezika na štetu hrvatskoga. Na to upozorava 1971. Ljudevit Jonke u svojoj znamenitoj knjizi Hrvatski književni jezik 19. i 20. st.

Stjepan Ivšić izjavljuje:

„Ovaj potpis dajem s napomenom da izjava u t. 4. Zaključaka ne smije služiti za propagandu ekavskoga izgovora na dosadašnjem ijekavskom književnom području.“ (Jonke, 1971. :217.)

Točka 4. glasila je da su oba izgovora, ekavski i ijekavski, također u svemu ravnopravna. Valja napomenuti da se pod ekavskim izgovorom skrivao srpski jezik, a pod ijekavskim hrvatski. Kako je ta ravnopravnost provođena u praksi, poznato je – hrvatski je ubrzo pod načelom proglašene *ravnopravnosti* postao ugrožen u Hrvatskoj. Josip Hamm izjavljuje da Dogovor potpisuje uz uvjet da

„U saveznoj administraciji, u školstvu, u vojsci, u zakonodavstvu treba jednako upotrebljavati i jedan i drugi izgovor.“ (Jonke, 1971.: 216.)

Deklaracija je ustavni amandman koji traži ponajprije pravo hrvatskoga jezika na javnu upotrebu u Hrvatskoj, ali ne samo hrvatskoga, nego svakoga od četiriju jezika u svojim republikama:

„1) Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga.

⁴ <http://ihjj.hr/clanak/22-veljace-ndash-dan-hrvatske-glagoljice-i-glagoljaštva/7437/> pristupljeno 9. ožujka 2024. u 23,55 sati

U tu svrhu treba izmijeniti formulaciju iz Ustava SFRJ, čl. 131, koja bi morala glasiti ovako: »Savezni zakoni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.«⁵

Budući da se deklarirana ravnopravnost jezika izigrala na štetu hrvatskoga jezika, Deklaracija iznosi još jedan važan zahtjev:

„2) U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se god radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.“

Iako se danas čini nevjerojatnim da se u hrvatskim školama nije služilo hrvatskim jezikom i da se nastava hrvatskoga jezika nije odvijala na hrvatskom jeziku nego na srpskom, navest ću svoje iskustvo koje oprimjeruje jednostranu primjenu Novosadskoga dogovora i širenje srpskoga jezika. Još kasnih osamdesetih godina u Hrvatskoj se u hrvatskim školama bliže granici sa Srbijom, a to je istočna Slavonija i Baranja, hrvatski gdje god predavao na srpskom jeziku. Moja studentica J. H. (inače Hrvatica i studentica hrvatskoga jezika, a danas vrsna profesorica na uglednoj osječkoj gimnaziji) koja je srednju školu završila u baranjskom Belom Manastiru, na ispitu je pisala *pridev* i *zamenica*. Budući da sam tada predavala predmet koji se zvao Suvremeni hrvatski književni jezik, jasno je da sam joj to precrtala i ispravila u *pridjev* i *zamjenica*. Rekla mi je da ih je njihova profesorica u srednjoj školi (koja je studirala u Beogradu) podučavala da je svejedno je li *pridev* ili *pridjev*, ali da je *pridev* jednostavnije pa će tako govoriti i pisati. Vjerujem da je J. H. višegodišnje izbjeglištvo (kada su Srbi 1991. okupirali Baranju i istjerali Hrvate iz njihovih domova) jasno dalo do znanja da nije svejedno i da nikada nije ni bilo.

Onodobnoj unitarističkoj politici nije odgovaralo što su se hrvatske glave uzdignule iznad jugoslavenske močvare, na sudionike deklaracijskih zbivanja podignuta je hajka ne bi li se deklaracijski zahtjevi silom ugušili.

Žrtva dr. Ivana Šretera i poveznica s Natječajem za najbolju novu hrvatsku riječ

Žrtva je jugoslavenskoga glasosijeka bio i dr. Ivan Šreter. Najprije je zbog upotrebe riječi *umirovljeni časnik* smijenjen s mjesta voditelja bolničkoga odjela u lipičkoj

⁵ Suvremeni će čitatelj uočiti da se među jezicima ne spominju bosanski i crnogorski – jezikoslovna misao očito još nije imala spoznajnu širinu koju ima danas. Međutim, već Jonke govori o postojanju crnogorske nacije i književnosti, vidi: Jonke, 1971.: 219. – 220., a Sarajevska se deklaracija iz 1971. bori za ravnopravnost hrvatskoga jezika u BiH (Pešorda, 2021.) <https://www.hkv.hr/izdvojeno/vai-prilozi/p-r/peorda-mile/36142-m-pesorda-sarajevska-deklaracija-o-hrvatskom-jeziku.html>

bolnici, potom je optužen da je tim riječima vrijeđao i omalovažavao „socijalističke patriotske i nacionalne osjećaje građana“. Bez obzira na činjenicu da je upotrijebio dvije hrvatske riječi, Šreter je osuđen 20. siječnja 1987. na kaznu zatvora od pedeset dana. Time je postao jedan od hrvatskih jezičnih mučenika – pridružio se Hrvatima koji su suđeni zbog hrvatskoga jezika. Smiljana Rendić odslužila je dvije godine zatvora zbog časopisnog članka o hrvatskom jeziku (Rendić, 1971.), Ivan Šćurić zbog usputne izjave da ne zna čitati rukopisnu ćirilicu osuđen je 1974. (U žalbenom postupku presuda je poništena.) (Vuković, 1996.)⁶

Zatvorska kazna očito nije zadovoljila velikosrpski apetit. Goran Babić koji je tada sebe nazivao hrvatskim književnikom, napisao je u Nedjeljnoj Dalmaciji „kako tom medicusu očito ne pomaže ništa, ni ožeg ni riječ, pa je jedini lijek crna zemlja i zeleni humak“. Tako je doista i bilo. Srbi su 18. kolovoza 1991. oteli dr. Šretera, zatočili ga, mučili i ubili. Tijelo još nije pronađeno. Slavko Degoricija piše o razmjeni zarobljenika na pakračkom području 1991.:

»... dolazi Pupovac, navodno iz Pakraca. Njegove su prve riječi bile: „Ti si obavio posao a ja za sada nisam.“, pitam „Zašto?“ „Ne daju ga⁷ jer im treba kao liječnik, znaš kako je, oni nemaju doktora. Čim dobiju doktora, puštaju Šretera.“ Nije od toga prošlo nekoliko dana, doznajem od predstavnika UNPROFOR-a, da je Šreter mrtav, likvidiran, već više od mjesec dana. Doznajem i to da ga Srbi nisu koristili niti jednog trenutka kao liječnika, već su ga od prvog dana uhićenja premlaćivali, i to tako žestoko da su mu, među ostalim, polomili ruke. Pupovac nikada nije našao za potrebno ispričati mi se za ovakvu notornu prijevaru i sve laži koje je izrekao, navodno, po povratku iz Pakraca. Eto tako se i ta lažna nada nije ispunila«. (Degoricija, 2008.: 165. – 167.)⁸

Šreterovi su prijatelji, nastojeći očuvati uspomenu na čovjeka i njegovu žrtvu, osnovali Zakladu „Dr. Ivan Šreter“ i priklonili se Jezikovu natječaju tako da nagrada za najbolju novu hrvatsku riječ nosi ime dr. Šretera, a pokrovitelj joj je Šreterova zaklada. Jezikov natječaj traje od 1993. godine, ali od 2006. nagrada nosi Šreterovo ime, novčana je i svečano se javno dodjeljuje u Pakracu ili Lipiku uz sudjelovanje gradonačelnika obaju gradova, lipičke bolnice i brojnih gostiju iz Pakraca, Lipika, Zagreba i Osijeka. Pobjedničke se riječi javnosti priopćavaju u Danima hrvatskoga jezika kao prinos obilježavanja deklaracijskih dana.

Jezikov natječaj za najbolje nove hrvatske riječi

Cilj je Jezikova natječaja poticati u govornika hrvatskoga jezika zanimanje za hrvatski jezik, razvijati tvorbene mogućnosti i upozoravati na sve brojnije i brojnije angлизme pa i izvorne neprilagođene engleske riječi i rečenice koje okupiraju javni hrvatski prostor pisanoga i usmenoga jezika. O tome vrlo izravno pišemo u ovom go-

⁶ https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=300394

⁷ Ivana Šretera (napomena S. H.)

⁸ U Jeziku je o tome već pisao Stjepan Babić, a navod je prema Babićevu članku (Babić, 2008.).

dištu Jezika pa čitatelje upućujem na rad Tihomira Živića Rashrvaćeno međumrežje (u prošlom i ovom broju) o silovitom suvremenom prodoru anglizama. Svrhovito je spomenuti i poglavlja o anglizmima u Stjepana Babića (1990., 1995., 2004.), u kojima se kronološki može pratiti prodor anglizama. Zanimljiva je i Babićeva usporedba utjecaja njemačkoga i engleskoga jezika:

„Živjeti četiristo godina pod političkom, upravnom, vojnom vlasti jednoga naroda i pod prevlasti njegove civilizacije, kulture i jezika, primiti u pučki jezik preko četiri tisuće riječi, a za to vrijeme prihvatiti u književni jezik samo četrdesetak čistih riječi toga jezika, velik je kulturni uspjeh vrijedan pozornosti i s općelingvističkog, a još više sa sociolingvističkog gledišta. Oduvijek su tuđi jezici pritiskali hrvatski, ali im se on uvijek uspješno odupirao, a danas pod pritiskom engleskoga pokleknuo. Zato mi je nerazumljiv taj kolonijalni mentalitet koji je ravnodušno otvorio vrata anglizmima. Istina, mi od nosilaca engleskoga jezika nismo nacionalno ugroženi, ali da je taj kolonijalni mentalitet štetan za jezičnu strukturu, njegovu funkciju, kulturu i ljepotu i da slabi otpornost nacionalnoga bića, u to nema sumnje.“ (Babić, 1995.: 76.)

Zbog sve brojnijih anglizama koji na velika vrata ulaze u svakodnevno javno priopćavanje, na natječaju prednost imaju nove riječi koje su zamjene za te nepotrebne anglizme. Doista su nam nepotrebni engleski nazivi poput *Winter Wine & Walk*, osobito u jezičnoj mješavini *Prvi ovogodišnji turistički Winter Wine & Walk*, a sudionici se nazivaju *walkerima*; nazivi i naslovi poput *burn out* koji se miješaju s hrvatskim padežnim nastavcima, *nošenje s burn outom*; naslovnica časopisa *Lepršava bluza je must have za proljeće*; promidžbena poruka *Prave nagrade no bullshit*; mrežne naslovnice *Savršen dodatak vašem outfitu*, *ležeran stajling*, *modna revija brenda*, *viralni dizajn*, *šoping vodič*; naziv školskoga natjecanja: *From zero to STEM hero*;⁹ natpis na zagrebačkoj mesnici, ogromnim crvenim slovima na zidu i nadstrešnici *the meat*; *destinacija* je u potpunosti potisnula *odredište*; *šoping* i *šopingiranje* česte su kao i *kupnja* i *kupovanje*, psihologinja u Dnevniku govori o sukobu navijača i policije govoreći o *trigeru za agresiju*. Moglo bi se nabrajati, a sve se navedeno može prevesti na hrvatski i bez stvaranja novih riječi jer riječi za prijevod u hrvatskom jeziku već postoje.

Na žalost, mješavina hrvatskoga i engleskoga – anglokrobotski (kako ga je nazvao Stjepan Babić) ili hrengleski (kako ga je nazvala Nives Opačić) pokazuje se vrlo tvrdokornom. Brojni su anglizmi koji nisu prevedeni, nego su u novije vrijeme preneseni iz engleskoga, primjerice *celebrity*, *influencer*, *second hand*, *hatt-trick*, *brainhood*, *memory stick*... za zamjene za takve riječi raspisuje se natječaj. Neke naše riječi vrlo su uspješne, *uspornik* i *zatipak* ponajprije. Uspješna je riječ s našega natječaja *zaporje* kao zamjena za anglizam *back stage* – često smo ju čuli u televizijskoj emisiji *Zvijezde pjevaju*. *Uspornik* za *ležecog policajca* riječ je lektorice u Slobodnoj Dalmaciji Nade Arar-Premužić; *zatipak* za *tipfeler* riječ je nedavno

⁹ Bez obzira na to što je riječ o parafrazi iz kulture bliske mladim naraštajima.

preminuloga sveučilišnoga profesora i autora pravopisnoga provjernika Hascheka Šandora Dembitza; *zapozorje* za *back stage* profesorice hrvatskoga jezika Lidije Stević. Osobito je velikoga odjeka imao natječaj u vrijeme korone jer su se predlagale brojne riječi odnoseće se na nove pojmove u svezi s koronom, a evo nekoliko: za *samoizolaciju* – *samoosama*, za *korona virus* – *krunski virus*, za *lock down* – *društvoštaj*, *zaključaj*, *obustavka*, za *pandemiju* – *velepošast*, za *respirator* – *dišnik* i *disajnik*, za *komorbititete* – *subolesti*, za *sneeze protector* – *kihobran* (Ham, 2021., 2022., 2022.a). Naš natječaj daje novim riječima ime i prezime – za svaku se riječ zna njezin autor.

Nove hrvatske riječi u 2023.

Časopis Jezik prikupljao je riječi od 1. siječnja do 22. prosinca 2023. To je okvirna granica koja omeđuje pojedino natječajno kolo – 22. prosinca rođendan je Ivana Šretera, ali riječi primamo cijele godine. Na natječaj se u 2023. javilo 113 osoba, predložene su 303 riječi. Povjerenstvo za izbor najbolje riječi (predsjednica – Sanda Ham, članovi – Igor Čatić, Hrvoje Hitrec, Marko Kovačić, Nataša Bašić, Dubravka Smajić, Mile Mamić i Ljubica Josić)¹⁰ ove je godine bilo pred težim zadatkom – pristigle su brojne dobre riječi koje su već i prijašnjih godina predlagane, a od novih riječi bilo je teško izabrati najbolje. Ni jedna riječ nije dobila toliko glasova da bi bila nagrađena pa je ovo 18. natječajno kolo ostalo bez nagrađenika. Bez obzira na to što nagrada izostaje, valja istaknuti nekoliko riječi koje je Povjerenstvo ocijenilo dobrima. Poglavitito jer se nekoliko riječi ponavlja godinama. Predlagatelji su različiti, a to što se riječi iz godine u godinu ponavljaju, navodi na pomisao da su riječi potrebne.

Tu je ponajprije riječ *utjecajnik*, *utjecatelj*, *utjecajac* kao zamjena za tuđicu *influencer*. Te nam riječi pristižu godinama, predlagatelji su brojni. Međutim tu je riječ prvi u javnosti upotrijebio član Povjerenstva prof. Čatić pa riječ samo zbog toga ne dolazi u obzir za nagradu.

Riječ *trogodak* za *hat trick/hattrick* pristigla nam je 2008., 2010., 2018. i 2023. Predlagatelja su četiri – Mislav Kovačić, Josip Ledinščak, Dominik Tomić i Anđelko Priher. Riječ vrlo slikovito prenosi značenje triju zgoditaka (istoga igrača u istoj utakmici), tvorbeno je dobra. Uz *trogodak* zabilježena je 2008. i riječ *trogol*. Drugi dio složenice *trogol*, riječ *gol* potječe od engleske riječi *goal* pa je *trogodak* tvorbeno bolji.

Rabljaonica i *rabljenarnica* zamjene su za *second hand shop*. Obje su riječi dobre zamjene, a stigle su nam već i prijašnjih godina. *Rabljaonicu* nam je 2019. poslao Dražen Valentin, a *rabljenarnicu* i *rabljaonicu* Božidar Špilek 2022. i 2023., uz napomenu da bi *rabljaonica* mogla kolokvijalno biti nazvana i *rabljak*. Za isti je pojam i 2015. zabilježena riječ *robonošnjak* koja je značenjski prozirna – nošena

¹⁰ Naša dva stalna člana, Mario Grčević i Zvonimir Jakobović, ove godine nisu mogli biti u Povjerenstvu zbog objektivnih razloga.

roba. Na suvišnost i neprimjerenost engleskoga *second hand shop* upozoravao je prije tridesetak godina Stjepan Babić prenoseći u članku o anglizmima i germanizmima (1995.: 77.) karikaturu Ota Reisingera iz Vjesnika, 26. lipnja 1991.:

Vjesnik, 27. 6. 1991. 10. (15.)

— ...Alzo, gospođi štef, svakako bi službeno trebalo povesti računa o čistoći jezika. "Sekond" se ne piše sa "K" nego sa "C"!

U knjizi Hrvanja hrvatskoga (2004.: 251. – 252.) S. Babić osvrće se na naziv trgovine *Second Hand Clothing*, kritizirajući ga vrlo oštro, ali ne predlaže hrvatsku riječ za taj naziv. Nova riječ *robonošnjak* bila bi tu odgovarajuća.

Promopisac još je jedan prijedlog Božidara Špileka, za engl. *copywriter*. Budući da se upotrebljavaju i izvedenice (*križanci* engleske riječi i hrvatskoga dometka), primjerice imenica *copywriting* (moć *copywritinga*) i pridjev *copywriterski* (*copywriterski* svijet), valjalo bi osmisliti i tvorbeno gnijezdo te riječi. Naime, potrebna je riječ i za ženu koja se bavi promopisanjem, a predlagatelj nije naveo izvedenice. Drugim riječima rečeno, na izbor najbolje nove riječi utječe i je li moguće od nje tvoriti sve potrebne izvedenice. Pročitavši naše priopćenje za javnost o rezultatima natječaja, B. Špilek javio nam se 14. ožujka 2024., upotpunjujući svoju riječ:

„Ako u prethodnom kolu nisu bili nagrađeni, sretan sam što je Povjerenstvo istaknulo dva moja prijedloga kao dobra. Vezano uz napomenu kako bi za riječ *promopisac* valjalo osmisliti tvorbeno gnijezdo, u tom pogledu šaljem sljedeće dopune:

copywriterski – promopisni
copywriting – promopisanje
copy – promopis (*kr.* promo)
copywriterica – promopisateljica“

Suprotnost bi *zimogroznom* bila riječ Ivone Balić i Tomislava Sesera iz 2022. i Ante Šimca iz 2023., riječ *ljetogrozan*. S obzirom na ljetne vrućine posljednjih godina, riječ je prigodna. Pridjev *ljetogrozan* dobar je pratitelj njemačkoj najboljoj riječi proglašenoj prije nekoliko godina, riječi *vruće doba* (njem. *Heißzeit*) kao suprotnosti ledenom dobu (njem. *Eiszeit*).

Novu riječ *ubrusnik*, poslala nam je Dora Borić Radić, a *ubrusnik* je držač za ubrusu ili držač ubrusa.

Uz hrvatsko vaterpolsko zlato stiže nam i riječ *vodomet* kao prijedlog hrvatske inačice vaterpola. Ta nam riječ do sada pristigla desetak puta, a prvi su predlagatelji 2006. bili Zoran Kunica i Nedjeljko Nedić. Godine 2023. uz *vodomet* predložen je i *vodometas* (vaterpolist), a predložio ih je Boris Deverić.¹¹

Vodomet tvorbeno nije nova riječ jer se upotrebljavala još u 19. st., dakako tada nije značila vaterpolo,¹² nego je imala drugačije značenje, značila je vodoskok ili fontanu. *Vodomet* je zabilježen u Mažuranić-Užarevićevu rječniku (1842.), Fröhlichovu (1854.), Šulekovu (1860.), Filipovićevu (1875.), Parčićevu (1887.). U Filipovića se, uz temeljno značenje *springbrunnen* (koje je u svim navedenim rječnicima), navode i vrste *vodometas*: *heronski vodomet* i *hidrostatski vodomet*.

Vodomet u 19. st. pripada različitim funkcionalnim stilovima. Potvrđuje se u stručnom nazivlju, primjerice, u Šubertovu školskom priručniku Prirodoslovlju (1864., str. 37.) tumači se način rada *vodometas*:

„Na takvu ruku imademo gotov vodomet (spring-brunnen). Vodometni po vèrtovih i javnih mèstih osnivaju se većinom na spojnih cèvih.“

Vodomet ćemo pronaći i u putopisu Slike iz geologije Mije Kišpatića (1880., str. 52.):

„Silnom brzinom strmoglavljuje se rieka Waikato medju strmimi briegovima kroz uzku dolinu, a obala mu se puši od silnih vodopada vruće vode, što se u rieku ruše, te od malenih kotlina ključajuće vode. Eno tamo diže se zapašeni vodomet do velike visine, pa tek što je on izčeznuo, eno se ved opet malo dalje drugi vodomet pojavio. I on je prestao, ali se najednom u isti čas pojavila dva vodometas, jedan na obali rieke a drugi ponešto dalje u ravnici.“

Vodomet se potvrđuje i u stihovima, primjerice, u Ivana Trnskoga u Kriesnicama u pjesmi *Dragini dvori* (1882., str. 7):

„Niz stienu se potok ori
A vodomet visom blista
Gorom vjetric tih lavori
Tiho šapće trepet lista“.

Vodomet u značenju vodoskoka spominjao se u Jeziku 1969. u članku o nogometu: O problematici složenica tipa »nogomet«. Naime, 1969. nogomet je smatran novo-

¹¹ Isti nam je predlagatelj poslao i riječ *tjelopis* za *tetovažu*.

¹² Vaterpolo je nastao potkraj 19. stoljeća u Velikoj Britaniji. Prva službena utakmica odigrana je u Glasgowu na rijeci Dee 1877. <https://hvs.hr/savez/hrvatski-vaterpolo-savez/povijest/>

tvorenicom i raspravljalo se o tome je li valjana zamjena za tada nadiruću tuđicu *fudbal* (Zett, 1969.) pa se u članku navode brojne riječi istoga (ili sličnoga) tvorbenoga načina kao i nogomet. Zanimljivo je napomenuti da Zett za nogomet, kao prijevod s mađarskoga *labdarugás*, nudi novotvorenicu *loptomet* (Zett, 1969: 110.).

Bez obzira na to što *vodomet* tvorbeno nije nova riječ, u značenju je vaterpola ipak nova, dakle, staroj je riječi dano novo značenje.

Pozornost su Povjerenstva privukle i riječi *pridnevljivati* za *ažurirati/apdejtati* predlagatelja Saše Agejeva, *priljuđivanje* za *antropomorfizaciju* predlagatelja Vibora Cipana, *mozgovnjak* za *brainhood* predlagatelja Gorana Karduma.¹³ *Glupolovka*, *glupolovac* i *glupolovina* nove su riječi kojima predlagatelj Viktor Simončić imenuje *zamku za glupane*, *lovca na glupane* i *ulovljenog glupana*, a riječi se odnose na medijske poruke u javnom i političkom životu gdje se računajući na glupost primatelja poruke želi postići probitak.

Američke i njemačke riječi godine

U hrvatskoj su javnosti poznati izbori riječi u različitim svjetskim državama (Muhvić-Dimanovski, Skelin Horvat, 2008.), a u jeziku smo već pisali u jezičnim natjecajima u svijetu, posebice u Americi i Njemačkoj (Ham, 2019.). Ondje je izbor riječi godine višedesetljetna tradicija. U Americi i Njemačkoj biraju se riječi iz upotrebe koje ne moraju biti obvezno nove, a najčešće označuju kakve društvene pojave koje su obilježile godinu. Takve su i riječi godine za 2023.

Američko jezično društvo (The American Dialect Society)¹⁴ 34 godine izabire riječ godine. Ove je godine to riječ *enshittification*, a protumačena je ovako:

„Izraz *enshittification* postao je popularan 2023. godine nakon što ga je u postu na blogu upotrijebio autor Cory Doctorow, koji ga je upotrijebio da bi opisao kako digitalne platforme mogu postati sve gore i gore. »Evo kako platforme umiru: prvo, one su dobre za svoje korisnike; zatim zlostavljaju svoje korisnike kako bi se poboljšale za svoje poslovne korisnike; konačno, zlostavljaju te poslovne korisnike kako bi povratili svu vrijednost za sebe. Zatim umiru. Ja to nazivam *enshittification*«, napisao je Doctorow na svom blogu *Pluralistic*.“

Riječ (još) nije prevedena na hrvatski, ali ju nije teško prevesti budući da je tvorbeno i značenjski prozirna. U hrvatskom bi jeziku bila vulgarizam, a najbliže prijevodu *enshittification* pronalazimo u hrvatskim rječnicima u natuknici *zasrati* (*zaseravati*) u prenesenom značenju *pokvariti što*, *loše obaviti*, *učiniti da što završi loše*; *zeznuti*, *uprskati*.¹⁵ Prenesena značenja *onečišćavati*¹⁶ ili *loše napraviti*¹⁷ nisu izražajna kao američka riječ godine.

¹³ O *mozgovnjaku* i *mozgovnjaštvu* pisalo se u jeziku: Kardum, Ham, 2023.

¹⁴ <https://americandialect.org/2023-word-of-the-year-is-enshittification/>

¹⁵ https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15kXxh1&keyword=zasrati

¹⁶ Vrh, str. 1741.

¹⁷ Šonje, 2000.

Njemačke najbolje riječi već 53 godine izabire Društvo za njemački jezik (Gesellschaft für deutsche Sprache – GfDS),¹⁸ a ono je ove godine izbaralo riječ *Krisenmodus* – *krizni način (upravljanja)*:

„Krise koje još nisu prevladane, poput klimatskih promjena, rusko-ukrajinskog rata ili energetske krize, sustižu nove krize. Bliskoistočni rat, inflacija i dužnička kriza, a obrazovna kriza se također pogoršala. Izvanredno stanje odavno je postalo trajno stanje. Osjećaji kao što su nesigurnost, strahovi, ljutnja, bespomoćnost i nemoć obilježavaju svakodnevicu mnogih ljudi. Teško je pronaći odgovarajući način za rješavanje stalnih iznimnih situacija...“

Riječ *Krisenmodus* u nas je prevedena, na žalost, jezičnim križancem – *krizni modus*, primjerice:

„Svjetska privreda prešla na ‘krizni modus’¹⁹ U Austriji s rekordnom stopom inflacije od preko 9 posto, najvišom u posljednjih 50 godina, i ova alpska zemlja mora u ‘zimski krizni modus’²⁰, Austrijska Vlada predstavila novi Zakon o sigurnosti za ‘krizni modus’ zemlje“.²¹

Zaključak

Dobrih novih riječi u hrvatskom jeziku ne nedostaje, zanimljive su i poticajne.²² Na žalost, ove godine nagrade Zaklade „Dr. Ivan Šreter“ ne će biti dodijeljene (600 eura prvonagrađenoj, 400 drugonagrađenoj i 200 trećenagrađenoj), a izostaje i svečana javna dodjela nagrada u Lipiku (ili Pakracu), ali to ne znači da ih ne će biti dogodine. Pozivamo čitatelje da nam šalju svoje riječi na e-adresu jezik.hr@gmail.com ili na zemaljsku adresu Uredništvo Jezika, Školska knjiga, Masarykova 28, 10 000 Zagreb – najviše pet riječi, a prednost imaju zamjene za nepotrebne angлизme i tuđice.

Literatura

- Stjepan Babić, 1990., Hrvatska jezikoslovna čitanka, Globus, Zagreb
Stjepan Babić, 1995., Hrvatski jučer i danas, ŠN, Zagreb
Stjepan Babić, 1997., Deklaracija – međaš dvaju razdoblja, Jezik, god. 44., br. 3., str. 81 – 85.
Stjepan Babić, 2004., Hrvanja hrvatskoga, ŠK, Zagreb
Stjepan Babić, 2008., Još o nesretnoj sudbini dr. Ivana Šretera, Jezik, god. 55., br. 2., str. 76. – 78.

¹⁸ <https://gfds.de/aktionen/wort-des-jahres>

¹⁹ <https://www.pcnen.com/portal/2015/08/18/svjetska-privreda-presla-na-krizni-modus/>

²⁰ <https://fenix-magazin.de/zimski-krizni-modus-hrvati-oprez-austrijska-skijalista-sokantno-podigla-cijene-zicara-i-gondola-negdje-gotovo-70-eura-po-danu/>

²¹ <https://www.vecernji.hr/vijesti/austrijska-vlada-predstavila-novi-zakon-o-sigurnosti-za-krizni-modus-zemlje-1631952>

²² O tome svjedoči i novotvorenicu *scenolekt* o kojoj pišemo u posebnom radu u ovom broju Jezika.

- Nataša Bašić, 2021., Vukovci i hrvatski jezični standard: hrvatski u srpskohrvatskom tijesku, Fakultet HS, Zagreb
- Sanda Ham, 2019., Natječaj za najbolju novu hrvatsku riječ, Jezik, god. 66., br. 4. – 5., str. 165. – 173.
- Sanda Ham, 2021., Dišnik, kihobrān, rukozbórac, Jezik, god. 68., br. 2., str. 66. – 76.
- Sanda Ham, 2022., The Dr Ivan Šreter Contest for New Croatian Words by the Jezik journal: purpose, results and similarities with contests in the United States and Germany, ST-OPEN, god 3. <https://st-open.unist.hr/index.php/st-open/article/view/67/60>
- Sanda Ham, 2022.a, Po jeziku Hrvati, ŠK, Zagreb
- Ljudevit Jonke, 1971., Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća, MH, Zagreb
- Goran Kardum, Sanda Ham, 2023., Mozgovnjak i mozgovnjaštvo kao suvremeni oblik antropologije i psihologije osobnosti, Jezik, god. 70., br. 2. – 3., str. 111. – 117.
- Vesna Muhvić-Dimanovski, Anita Skelin Horvat, 2008., Natječaji i nominacije za najbolje riječi – zašto su zanimljivi i što nam pokazuju, Suvremena lingvistika, god. 65., br. 1., str. 1. – 26.
- Mile Pešorda, Sarajevska deklaracija o hrvatskom jeziku, Portal HKV, 9. ožujka 2021.
- Smiljana Rendić, 1971., Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod, Kritika, br. 18., str. 417. – 428.
- Jure Šonje (ur.), 2000., Rječnik hrvatskoga jezika, LZ „Miroslav Krleža“ i ŠK, Zagreb
- Vrh, 2015., Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika, ŠK, Zagreb
- Milan Vuković, 1996., Hrvatski jezik u kaznenim progonima, Jezik, god. 44., br. 2., str. 77. – 80.

Sažetak

Sanda Ham, Filozofski fakultet, Osijek, sham@ffos.hr

UDK 81'373'374, pregledni rad

DOI <https://doi.org/10.22210/jezik.2024.71.10>

primljen 11. ožujka 2024., prihvaćen za tisak 21. ožujka 2024.

With Croatian Language Days–New Croatian Words in 2023

The central topic of the paper is the Contest for the Best New Croatian Word organized by the Jezik language magazine. The results of the contest are announced on the occasion of the Croatian Language Days. The Declaration on the Name and Position of the Croatian Literary Language (1967) is interpreted as a reaction to the Novi Sad Agreement (1954), which spread the unitarian language policy at the expense of the Croatian language.

The award bears the name of dr. Ivan Šreter. His martyrdom is discussed as well as his connection to the Contest. In 1987, dr. Ivan Šreter was vilified for having used two Croatian words for a retired officer (umirovljeni časnik) instead of using Serbisms penzionisani oficir.

This year the board refrained from proclaiming the best new words, but the paper highlights certain words that came to the attention of some board members.

Keywords: Croatian Language Days, Declaration on the Name and Position of the Croatian Literary Language, Ivan Šreter, New Croatian Words in 2023